

<https://doi.org/10.61308/VSVZ4115>

Теоретико-методологически аспекти на кооперативното дело и връзката му със социалното предприемачество¹

Проф. д-р Иван Боевски*

Атидже Байрямова Алиева – Вели**

*Нов български университет – София

*Институт по аграрна икономика, Селскостопанска академия – София

**Европейски парламент – Брюксел/Страсбург, член на Комисията по земеделие и развитие на селските райони (първият и единствен пълноправен член за България от 2007 г. до сега), член на Комисията по заетост и социални въпроси

E-mail: ivan.boevsky@gmail.com*; atidzhe.aliyeva@gmail.com**

Резюме

Социалното предприемачество, кооперативното дело и връзката между тях в Северна Америка и Западна Европа се дискутират от доста време и кооперативното дело се възприема като един от основните видове на социалното предприемачество в съответната страна или регион. В България тази тема е сравнително нова. Нашият екип чрез настоящата публикация се стреми да предизвика научно-практическата общност да дискутира тази тема. В тази връзка ние представяме характеристика на генезиса и дефиниция на понятието „кооперативно дело“ и го осветляваме като специфичен вид социално предприемачество.

Ключови думи: кооперативно дело; кооперация; кооперативна култура; кооперативни гавърнанс структури; кооперативно многообразие; социално предприемачество

Theoretical and methodological aspects of cooperative system and its relationship with social entrepreneurship

Prof. Dr. Ivan Boevsky*

Atidzhe Bayryamova Aliyeva – Veli**

*New Bulgarian University – Sofia

*Institute of Agricultural Economics, Agricultural Academy – Sofia

**Member of the European Parliament, Brussels/Strasbourg, Member of Committee on Agriculture and Rural Development (first and only Bulgarian member of the committee since 2007), Member of Committee on Employment and Social Affairs

E-mail: ivan.boevsky@gmail.com*; atidzhe.aliyeva@gmail.com**

Citation: Boevsky, I., Aliyeva, A. (2023). Theoretical and methodological aspects of cooperative system and its relationship with social entrepreneurship. *Bulgarian Journal of Agricultural Economics and Management*, 68(3), 29-38 (Bg).

¹ Настоящата публикация е разработена в съответствие с изпълнението на работната програма по проект „Кооперативни модели за правене на бизнес в България и потенциалът им за прилагане на иновативни управленски решения“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“, конкурс „Фундаментални научни изследвания – 2022 г.“, Договор № КП-06-Н65/1 – 12.12.2022. Изказваме благодарността си към ФНИ.

Abstract

Social entrepreneurship and cooperative system and the relationship between them in North America and Western Europe have been discussed since the beginning of the 20th century and cooperative system is perceived as one of the main types of social entrepreneurship in the respective country or region. In Bulgaria, this topic is relatively new. In this regard, our team, through this publication, seeks to challenge the scientific-practical community to discuss this topic. In this regard, we present a characterization of the genesis and definition of the concept of “cooperative system” and illuminate it as a specific type of social entrepreneurship.

Key words: Cooperative system; cooperative; cooperative culture; cooperative governance structures; cooperative diversity; social entrepreneurship

Въведение

Темата за връзката между социалното предприемачество и кооперативното дело в Северна Америка и Западна Европа се дискутира от доста време и кооперативното дело се възприема като един от основните видове на социалното предприемачество в съответната страна или регион. В България тази тема е сравнително нова. Нашият екип чрез настоящата публикация се стреми да предизвика научно-практическата общност да дискутира тази тема. Затова си поставяме за цел да представим характеристика на генезиса и дефиниция на понятието „кооперативно дело“. Според нас то се състои от четири основни градивни елемента, които дискутираме и показваме връзката със социалното предприемачество. Завършваме с обобщение, заключение и предложения.

Кооперативно дело – генезис на понятието

Понятието „кооперативно дело“ (**Genossenschaftswesen**) произхожда от Германия. То много бързо получава широко разпространение в немско-езичното пространство, а малко след това и в България. В това пространство малко след края на Втората световна война на немски език работят следните теоретици: Dracheim (1955), Faust (1969), Dülfer (1995), Boetther (1980), Hanisch (2006, 297-323), Aschoff (1995), Laurinkari (1990), Engelhardt (1985), Grünfeld/Hildebrand (2016),

Brazda/Blisse (2018) и Bоеvsky/Laurinkari (2017). Те всички разглеждат кооперативното дело като предприемачество, решаващо социални проблеми в конкретен икономически период.

От горепосочените автори единствено Bоеvsky/Laurinkari не са с немско-езичен произход. Bоеvsky е българин, а Laurinkari – финландец. И двамата дълги години специализират и изследват в сферата на германската кооперативна наука и практика и публикуват предимно на немски език. Въпреки че всички горепосочени автори изследват кооперативното дело в един или повече аспекти, гледни точки или фокуси, те не дават конкретна, ясна и точна дефиниция, а по скоро започват да описват повечето атрибути, податрибути или техни елементи. Обобщавайки техните разработки и дискутирайки с повечето от тях дефинирането на понятието кооперативното дело през последните 30 години, нашият екип идентифицира необходимост да се конструира операционализирана работна дефиниция, върху която да се изготви методиката за изследване в рамките на текущия научноизследователски проект.

Работна дефиниция на понятието „кооперативно дело“

Кооперативното дело представлява обобщаващо и комплексно понятие, което представлява интегрирана съвкупност и единно цяло от посочените по-долу четири основни градивни елемента (виж фиг. 1):

- **Кооперация**, която има двойствена природа (представляваща едновременно, както кооперативно предприятие, така и кооперативна група);

- **Кооперативно многообразие**, съдържащо богата палитра от различни видове и типове кооперации;

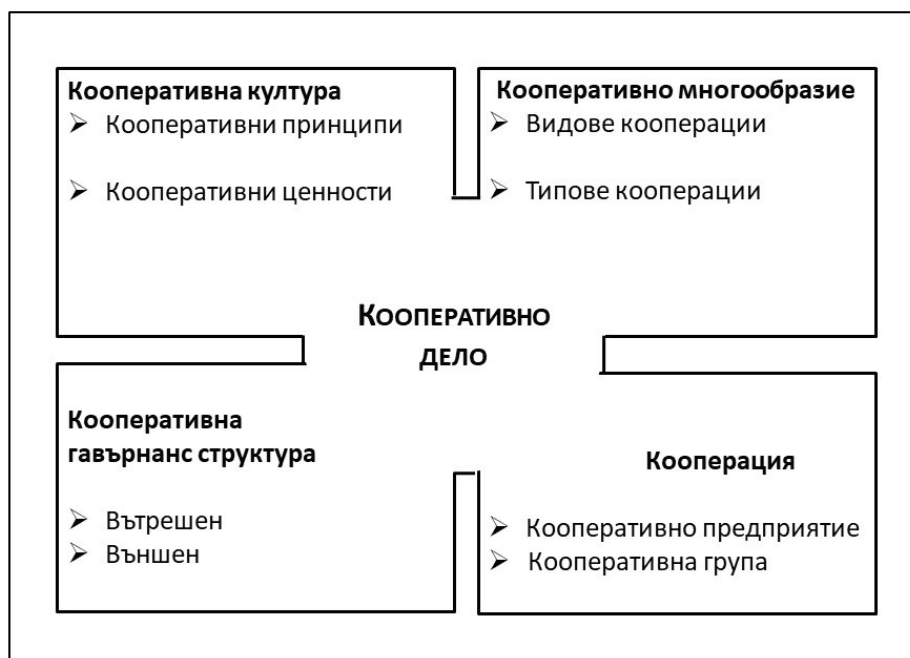
- **Кооперативна култура**, която обхваща кооперативни ценности и принципи;

- **Кооперативна гавърнанс структура**, представляваща единно цяло от вътрешна и външна кооперативна гавърнанс структура.

На фигура 1 кооперативното дело поставяме в центъра, а около него визуализираме неговите основни, градивни атрибути, които са изобразени под формата на блокове. Тези блокове обаче не отделяме един от друг с разделителни линии. По този начин подчертаваме по-ясно взаимната връзка, взаимното влияние, взаимодействие и интегрираност между тях. Тази дефиниция представлява фундамента на нашето изследване.

Характеристика на основен атрибут „Кооперация“

Въпреки че отговорът на въпроса „Какво представлява кооперацията?“ на пръв поглед изглежда твърде лесен, на практика това не е така. Причина за това най-вече е политизирането на този отговор. От друга страна, дефинициите, които дават отговор на този въпрос, са от представители на две основни школи/направления – същностно и номиналистично. Второто определя кооперацията като организация, в съответствие с модерния подход в мениджмънта и икономиката. Нашата работна дефиниция за кооперацията и нейната характеристика базират на номиналистичното направление. Освен това ние идентифицираме необходимостта от операционализирането на тази дефиниция. В тази връзка тя е следната: Кооперацията е организация, която се характеризира със собственост на ползвателите/членовете (ползвателите/членове-

Фиг. 1. Основни градивни атрибути (елементи) на понятието „кооперативно дело“
 Fig. 1. Main building attributes (elements) of the concept of “cooperative system”

Източник: Собствена авторова фигура.
 Source: Author's own figure.

те са собственици на кооперативното предприятие), контрол от страна на ползвателите/членовете и ползи за ползвателите/членовете. Тя има **двойствена природа**. Това означава, че кооперацията, като организация, е едновременно както предприятие, така и кооперативна група, която се основава на самопомощ в рамките на кооперативната група. Тази самопомощ се оперира чрез **кооперативното предприятие** и е извършвана в него.

Изконната цел на кооперацията е да подпомага предприятията и домакинствата на своите ползватели/членове. Операциите на кооперацията се основават на каталог от ценности и принципи (виж раздел кооперативна култура).

Нашето работно определение за кооперацията я дефинира в социално-икономически смисъл, а не следва юридическата дефиниция. Това екипът прави съзнателно, тъй като юридическата дефиниция се променя твърде често във времето (в България например повече от 10 пъти, след публикуването на първия закон за кооперацията от 1907 г.). Освен това социално-икономическата дефиниция е много по-широка и тя е по-подходяща за нашето изследване. Необходимо е да споменем също, че има частично припокриване между социално-икономическата и юридическа дефиниции за кооперацията.

Представителите на номиналистичното направление считат, че недостатъчното или непълно изпълнение в практиката на характеристиките на кооперацията би могло да доведе до проблеми в утвърждаването, развитието и/или жизнеспособността на кооперацията (изпразване от съдържание), или до трансформацията ѝ в друг тип организация (ООД, АД или други видове бизнес организации). Нашата дефиниция показва, че кооперацията представлява специфичен вид социално предприятие, предоставящо ползи както навътре към своите членове/ползватели, така и навън – към външни клиенти.

Кооперативното предприятие има за постигане друга, различна, изконна цел, която е подпомагане на членовете (създаване и предлагане на ценност/стойност на членове-

те/ползватели), и която се различава от целта на класическия бизнес модел на предприятие (която е печалба).

За да постигне успешно изконната си цел, кооперативното предприятие е необходимо да функционира и като успешна бизнес единица, т.е. да се съобразява с всички изисквания за икономическа ефективност и ефикасност, и условията на пазарната среда. Това означава, че е необходимо то да реализира също печалба (Kalchev, 2011, 2013, 2020). Но реализирането на печалба представлява вторична и подчинена цел. Тази печалба подпомага и представлява база за постигането на дефинираната по-горе първична и изконна цел.

В контекста на функционирането на кооперацията като бизнес единица е необходимо да се изследва рискът. В това отношение кооперацията изпитва аналогични рискове, както всяко предприятие. Подходът за управлението на риска може да включва внедряването на системи за управление от типа на Enterprise risk management (ERM) (Kostenarov, 2016a, 2016b). В зависимост от дейността на кооперацията, съвременни методи за измерване на риска могат да бъдат имплементирани – например CFaR измерва цялостния риск на предприятието (Kostenarov, 2017).

Следователно кооперативното предприятие притежава значителна специфика в сравнение с класическото бизнес предприятие, собственост на инвеститорите. Затова е необходимо то да прилага релевантно адаптирани стратегии за подпомагане. Насочеността на тези стратегии да бъде първостепенно към неговите ползватели/членове, към техните предприятия и домакинства. Това обуславя прилагането на креативен маркетинг-мениджмънт, за да може да се мениджира успешно и дългосрочно тройната идентичност на члена. В тази връзка от жизненоважно значение за устойчивото развитие на кооперативното предприятие се оказва членската отдаденост и членската лоялност.

CRM насочен към членовете и програмата за членска лоялност, които обосноваваме като вътрешно присъщи на кооперацията, респективно на кооперативното предприятие,

са подходящият инструментариум за поддържане на устойчива членска отдаденост и лоялност.

Във времето кооперативното предприятие расте, както и диференциацията на пазара и конкуренцията, които го принуждават все повече да се икономизира и професионализира (Sarov, 2018; Sarov and Kopeva, 2017). Тази еволюция е свързана с изпълнение на неговата изконна цел. Въвеждането на професионален мениджмънт и мениджъри става екзистенциално за кооперативното предприятие.

Кооперативната група представлява съвкупност от индивиди, обединени помежду си от поне минимум един общ интерес или цел, които се самоопределят като нейни членове. Тя се характеризира с вътрешна структура и динамика, които влияят върху поведението на отделния член, субгрупите (коалициите) в нея и групата като цяло. Удовлетвореността на члена и в по-значителна степен кумулативната членска удовлетвореност, членската лоялност и членското доверие влияят активно върху стремежа на кооперативната група да се сплоти и остане сплотена (вътрегрупова кооперативна кохезия) при постигане на кооперативно-груповите цели и задачи. Това предопределя екзистенциалното значение на **кооперативната кохезия** както за състоянието, за развитието, за разцвета и за изпълнението на конкретната стратегия, така и за смяната на юридическата форма и/или на социално-икономическото съдържание, и/или разпадането/фалита на кооперацията (Kalchev, 2012).

Характеристика на основен атрибут „Кооперативна гавърнанс структура“

Гавърнансът и гавърнанс структурите са в полезрението на изследователите по света от няколко десетилетия. В последно време те влизат в полезрението и на български автори.

Кооперативният гавърнанс обхваща съвкупността, свързана с вземане на решение, и подпомага организационната справедливост, прозрачност, предвидимост, представителност, експертиза и упражняване на глас в кооперацията. Кооперативната гавърнанс струк-

тура операционализира кооперативния гавърнанс. Тя бива два основни вида – вътрешна и външна.

В рамките на нашето изследване използваме дефиницията на Vijman et al. (2014):

Вътрешната кооперативна гавърнанс структура е тази структура, която разпределя процесите за вземане на решения в кооперацията (организацията). Вътрешната кооперативна гавърнанс структура определя следното:

1. кой има права за вземане на решения;
2. кой има права за мониторинг и контрол върху вземащите решения;
3. кой има права да предявява претенции върху разпределяне на резултативните приходи, генерирани от кооперацията.

Тъй като правата за вземане на решение най-често и обикновено са свързани с правото за получаване на доход, конкретното разпределение на правата за вземане на решение влияе и върху конкретното разпределяне на доходите между отделните стейкхолдери в кооперацията. В сравнение с организациите, ориентирани към печалба (предприятия, собственост на инвеститорите), кооперациите не са ориентирани към печалба, а са ориентирани към подпомагане на своите членове/ползватели, техните предприятия и домакинства (предоставяне на кооперативна ценност/стойност) и към нейното ползване от страна на самите членове/ползватели (Sarov, 2020a). Това означава също:

- че кооперативното предприятие е необходимо да работи пазарно и да съблюдава всички пазарни правила;

- но и, че реализирането на печалба не е неговата първична, изконна и главна цел, а представлява средство за постигане на кооперативната цел.

От гореизложеното следва, че членовете на кооперацията имат различен интерес (да бъдат подпомогнати техните предприятия и/или домакинства, и да ползват услугите на кооперацията), в сравнение с интереса на инвеститорските организации, които са ориентирани единствено и само към печалба (Sarov, Kostenarov, 2019). Този различен инте-

рес от страна на членовете на кооперацията оказва значително влияние върху вътрешната гавърнанс структура, особено при мониторинга и контрола върху нейния мениджмънт. Тъй като кооперативното предприятие работи в пазарна среда, то съответно преследва и комплексни цели (Kalchev, 2011a). Членовете нямат такава проста и ясна мярка за мониторинг и контрол върху мениджърите като акционерите в предприятията, ориентирани към печалба. Пазарните механизми, които дисциплинират личния интерес на мениджърите (опортюнистичното поведение) в предприятията, ориентирани към печалба (оценката на мениджърите от страна на пазара), липсват в кооперациите. Това означава, че пазарната оценка на мениджърите не може да бъде използвана от членовете. Поради тази причина на кооперациите (членове/ползватели) им се налага да разработят свои собствени и специализирани гавърнанс структури за разпределяне на правата за вземане на решение между различните вътрешни стейкхолдъри, както и на тези за мониторинг и контрол върху мениджмънта на тяхната собствена организация (Kalchev, 2013a).

Ефективната вътрешна кооперативна гавърнанс структура е от ключово значение за жизнеспособността, разцвета и устойчивото развитие на кооперацията и кооперативното дело. Чрез активността на членовете във вътрешните кооперативни гавърнанс субструктури се демонстрира степента на кооперативна групова кохезия, кооперативна отдаденост и идентичност, доверие, както и всичко, свързано с кооперативната култура. В допълнение, в нея се демонстрира и степента на честност на отделния член към кооперацията и кооперативното дело. С повсеместното утвърждаване на разширената традиционна вътрешна кооперативна гавърнанс структура се създават условия за опортюнистично поведение на мениджмънта на кооперацията и става все по-актуално утвърждаването на твърд и адекватен мониторинг и контрол в нейните рамки. Този вид контрол изисква периодично тестване на степента на ефективност на вътрешната кооперативна гавърнанс струк-

тура, при което биха могли да се използват или адаптират индикатори, да се формулират и прилагат съответните стратегии за повишаване на нейната ефективност (Sarof, 2014; Sarof, 2020).

Външната кооперативна гавърнанс структура обхваща структурата на обединяване на отделните кооперации в кооперации (наречени кооперативни съюзи) и разпределянето на процесите за вземане на решение. Чрез нея се оптимизира постигането на изконната цел на сдружилите се кооперации. Тя има подпомагаща и подчинена роля по отношение на първичните кооперации. Това означава и така е конструиран идеалният теоретичен модел, че членът/ползвателят с неговите интереси е на върха на пирамидата за вземане на решение и всички структури от отделните вътрешни и външни звена са подчинени на него.

Най-често нейният дизайн се формализира юридически в съюзи и/или федерации, които са с нестопанска и/или стопанска цел (Kalchev, 2012a). Външната и вътрешна кооперативна гавърнанс структура представляват по своята характеристика **кооперативна мрежова структура**, която предоставя на кооперацията и кооперативното дело възможност за по-пълно разгръщане на техния потенциал. Този факт показва, че кооперацията и кооперативното дело са пионери в мрежовата икономика и мениджмънт, както и в стратегическите алианси.

Външната кооперативна гавърнанс структура се проявява в две основни форми – **двузвенна и тризвенна**, които се утвърждават най-често в зависимост от броя на отделния вид кооперации в национален мащаб, а именно, когато броят е по-малък се утвърждава двузвенната гавърнанс структура, а при по-голям брой се учредява тризвенна.

Характеристика на основен атрибут „Кооперативна култура“

Кооперативната култура създава необходимите и достатъчни условия за успешно и устойчиво развитие на кооперативната гру-

па, която от своя страна представлява база за успешното и устойчиво развитие на кооперативното предприятие, кооперацията и кооперативното дело.

Кооперативните ценности са характерни и присъщи за връзките на членовете в кооперативната група, а също така представляват и дизайн на тези връзки.

Кооперативните принципи са характерни за и представляват дизайн на връзките между членовете и кооперативното предприятие. Кооперативните принципи операционализират кооперативните ценности и ги правят практически приложими чрез превръщането им в писани и неписани правила за действие. Затова те предоставят рамката и фундамента за изработване на кооперативно релевантно законодателство и са водещи при изграждането и оперирането на кооперативното дело, кооперацията, кооперативната група и кооперативното предприятие. Кооперативно законодателство, което би могло да се дефинира и като отделен допълнителен атрибут на кооперативното дело, е важно за развитието на модерната кооперация и съответно модерното кооперативно дело, но както показва тяхната практика, те са съществували и преди него, т.е. без специализирана формално юридическа база (закон за кооперацията). И в момента съществуват държави, в които кооперациите се развиват без специален закон за кооперациите.

Освен това кооперативните принципи детерминират връзките на членовете със стейкхолдърите на кооперацията. Те представляват практически координационен мониторингов и контролен инструментариум в рамките на кооперацията и кооперативното дело. Затова се разграничават допълнително на бизнес и социални принципи. Кооперативните принципи са трайни и много бавно изменящи се във времето (**социални принципи**). Тяхното практическо приложение се извършва посредством кооперативни практики (средносрочни и ежедневни), които са динамични и се адаптират към конкретното време и обстоятелства (Sarof, 2021). В тази им част коопе-

ративните принципи се изменят сравнително по-бързо (**бизнес принципите**).

Тъй като кооперативната култура обхваща много общочовешки ценности, както и факта, че много членове на кооперацията участват в политически, бизнес и небизнес организации, и неформални сдружения, често кооперациите и кооперативното дело се политизират, официализират и инструментализират, което влияе особено в положителна или отрицателна посока (в зависимост от конкретната констелация) върху техния имидж.

Характеристика на основен атрибут „Кооперативно многообразие“

За дефиниране на кооперативното многообразие съществуват различни инструменти, подходи и критерии за систематизиране. Нашият екип го разглежда като съвкупност от **видове и типове кооперации**.

Видовете кооперации все по рядко се срещат в практиката в чист вид, тъй като границите между някои от секторите и сферите на опериране вече не са ясно отчетливи и разграничими. Освен това, трендът е към тяхното все по значително размиване. В допълнение на всичко това някои критерии са по-общи от други или някои от тях включват в себе си част от другите критерии, или техни елементи. Това предполага присъединяване на някои видове кооперации като части или подвидове в друга групировка от кооперации.

Различните класификации на кооперациите по видове дават много информация, свързана с осветляването, по-точното разбиране и обяснение на поведението, структурата, специализацията или широка диверсификация на кооперацията, или кооперативното дело като цяло. В допълнение можем да разберем причините, които ги обуславят, дали са предимно финансово-икономически (Dimitrova, 2019), или освен това са културно, социално, исторически и регионално обусловени (Kaltschev, 1996; Dimitrova, 2021, 2021a; Todev, Kaltschev, 1998).

Типовете кооперации, като по-сложна система от характеризиращи критерии, дават допълнителна, още по-пълна, всеобхватна и задълбочена информация за кооперацията и спомагат по-ясно, по-точно и от различни гледни точки, и фокуси да се изследва този феномен. Естествено, както между отделните видове, така и между отделните типологии на кооперациите, има размиване на границите и припокриване, но това не е недостатък, а напротив предимство, което показва взаимовръзваността между тях, от една страна, както и комплексния характер на кооперативното дело – от друга.

Така характеризираните видове и типове кооперации биха могли да се използват за по-ясно и по-точно осветляване на дизайн характеристиката на кооперативното многообразие и неговото изменение в различни исторически периоди.

Нашият екип счита, че всичко това, от една страна, обогатява научното познание, но, от друга обаче, затруднява изграждането на единно мнение и концепция при характеризирането на кооперацията, както и еднозначен отговор на въпроса: Какво представлява кооперацията? Следователно нейната характеристика не е само в това, че тя подпомага (създава и предоставя ползи/ценност) на своите членове или че тя усъвършенства пазара, или че променя средата и членовете си, а и в това, че тя представлява организационна форма, съчетаваща в себе си едновременно както предприятие, така и социална група. Това се допълва от нейното представяне и като корпоративен предприемач.

Следователно с гореизложеното нашият екип показва, че отделните атрибути на кооперативното дело го свързват непосредствено със социалното предприемачество, и кооперативното дело е специфичен вид социално предприемачество.

Обобщение, заключение и предложения

В настоящата публикация нашият екип дава характеристика на генезиса и тясна де-

финиция на понятието кооперативно дело. То се състои от четири основни градивни елемента: кооперация, която има двойствена природа (представляваща едновременно, както кооперативно предприятие, така и кооперативна група); кооперативно многообразие, съдържащо богата палитра от различни видове и типове кооперации; кооперативна култура, която обхваща кооперативни ценности и принципи; и кооперативна гавърнанс структура, представляваща единно цяло от вътрешна и външна кооперативна гавърнанс структура. Тези четири компонента представят кооперативното дело като непосредствено свързано със социалното предприемачество и ние сме на мнение, че то би могло да се определи като специфичен вид социално предприемачество.

Четири компонента на кооперативното дело биха могли да се допълнят и да се конструира по-детайлизирана негова характеристика. Това би могло да бъде един допълнителен фокус в нашите предстоящи изследвания. От друга страна, както тясната дефиниция, така и една допълнена характеристика на понятието „Кооперативно дело“ представляват надежден научен инструментариум за неговото задълбочено холистично изследване в определени времеви и териториални рамки да бъдат допълнени и изследванията, свързани със социалното предприемачество.

Литература

Aschoff, G. (1995). *Das deutsche Genossenschaftswesen – Entwicklung, Struktur, wirtschaftliches Potenzial*, Fritz Knapp Verlag, Frankfurt am Main.

Bachev H. (2023). Understanding and Assessment of Agrarian Governance, *Recent Trends in Data Mining and Business Forecasting*, Vol. 4, No 1, 19-37.

Bachev, H. & Ivanov, B. (2023). About the Good Governance of Bulgarian Agriculture, *Book of Abstracts and Book of Proceedings*, 12th International Symposium of Agricultural Sciences, Trebinje, 206, 154-167.

Bachev, H. & Ivanov, B. (2023). What is Agrarian Governance and Approach to Evaluate How Good it is in Bulgaria?, *The Book of Abstracts and The Book of Full Papers*, 10th International Zeugma Congress on Scientific Research, Gaziantep, 53, 92-101.

- Bachev, H.** (2023). Agrarian Governance—Who, What, Why, How, Where, When, Price, Level? *Theoretical and Practical Research in the Economic Fields*, 14(1), 105-125.
- Bachev, H.** (2023). Economics of Agrarian Governance. *Asian Journal of Economics and Business*, Vol. 4, No 2 (under publication).
- Bachev, H.** (2023). What is Agrarian Governance? In A. Tavidze (Editor) *Progress in Economics Research*, Vol. 51, Nova Science Publisher, New York.
- Bijman, J., Hanisch, M., & van der Sangen, G.** (2014). Shifting control? The changes of internal governance in agricultural cooperatives in the EU. *Annals of Public and Cooperative Economics*, 85(4), 641-661.
- Boettcher, E.** (1980). Die Genossenschaft in der Marktwirtschaft. Thübingen.
- Bovinsky, I., & Laurinkari, J.** (2017). *Die Zukunftsperspektiven des Genossenschaftswesens als Teil der Sozialwirtschaft: Grundstrukturen des Genossenschaftswesens am Beispiel Bulgariens: zum Gedenken an Prof. Dr. Jost W. Kramer*. Europäischer Hochschulverband.
- Brazda, J., & Blisse, H.** (2018). *Beiträge zur kritischen Genossenschaftsforschung: Festschrift für Robert Schediwy zum 70. Geburtstag*. Eigenverlag des FOG.
- Dimitrova, R.** (2019). Lending to small and medium enterprises in agriculture a challenge for commercial banks. *Ikonomika i upravljenie na selskoto stopanstvo/Bulgarian Journal of Agricultural Economics and Management*, 64(4), 77-87.
- Dimitrova, R.** (2021). On particular aspects of agricultural lease funding. *Trakia Journal of Sciences*, 19(4), pp 345-350.
- Dimitrova, R.** (2021a). Bank funding for agricultural producers – Opportunities and realities. *Trakia Journal of Sciences*, 19(4), pp. 351-355.
- Draheim, G.** (1952). Die Genossenschaft als Unternehmungstyp. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- Dülfer, E.** (1995). Betriebswirtschaftslehre der Genossenschaften und vergleichbarer Kooperative. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- Engelhardt, W. W.** (1985). Allgemeine Ideengeschichte des Genossenschaftswesens. *Einführung in die Genossenschafts- und Kooperationslehre auf geschichtlicher Basis*, Darmstadt, 13.
- Faust, H.** (1969). Genossenschaftswesen. Stuttgart-Düsseldorf.
- Grünfeld, E., Hildebrand, K.** (2016). Genossenschaftswesen. Seine Geschichte, volkswirtschaftliche Bedeutung und Betriebswirtschaftslehre. Universitätsverlag Halle – Wittenberg, Halle an der Saale.
- Hanisch, M.** (2006). Eine Theorie genossenschaftlichen Wandels. In: Münkner, Hans-H. Und Günther Ringle (Hrsg.): Zukunftsperspektiven für Genossenschaften. Bausteine für typgerechte Weiterentwicklung. Bern: Haupt, 297-323.
- Kalchev, E.** (2011). The accounting profit as a financial goal of the business enterprise. – In: Economy and management in the 21st century - solutions for stability and growth: a collection of reports from an international jubilee scientific conference, 8-9.11.2011, Vol. 1. Svishtov: Tsenov Academic Publishing House, 2011, pp. 422-429. [Калчев, Е. (2011). Счетоводната печалба като финансова цел на стопанското предприятие. – В: Икономиката и управлението в XXI век – решения за стабилност и растеж: Сборник доклади от международна юбилейна научна конференция, 8–9.11.2011 г., Том 1. Свищов: Академично издателство „Ценов“, 2011, с. 422-429. (Bg)]
- Kalchev, E.** (2011a). Neo-institutional aspects of corporate finance. – In: Kaserova, V. a.o. (org.). The corporate finance in the emerging markets. Sofia: New Bulgarian University, pp. 116-121. [Калчев, Е. (2011a). Неоинституционални аспекти на корпоративните финанси. – В: Касърова, В. и др. (орг.). Корпоративните финанси на формиращите се пазари. София: Нов български университет, с. 116-121. (Bg)]
- Kalchev, E.** (2012). Financial analysis of the decision to terminate a business enterprise. *Business Management*, 4, pp. 94-117. [Калчев, Е. (2012). Финансов анализ на решението за прекратяване на стопанско предприятие. Бизнес управление, 4, с. 94-117. (Bg)]
- Kalchev, E.** (2012a). Financial aspects of the business combination decision. *Economic and Social Alternatives*, 4, pp. 134-145. [Калчев, Е. (2012a). Финансови аспекти на решението за обединяване на предприятия. Икономически и социални алтернативи, 4, с. 134-145. (Bg)]
- Kalchev, E.** (2013). The profit as an indicator of sustainable development of the enterprise. *Management & Sustainable Development: society, man, nature*, Vol. 42, 5, pp. 55-59. [Калчев, Е. (2013). Печалбата като показател за устойчиво развитие на предприятието. Управление и устойчиво развитие, Management & Sustainable Development: общество, човек, природа, Vol. 42, 5, с. 55-59. (Bg)]
- Kalchev, E.** (2013a). Indicators for achieving the goal of enterprises. – In: Chobanov, P. a. o. (eds.). Knowledge – traditions, innovations, perspectives: scientific conference with international participation, June 14–15, 2013, Burgas. Vol. III, pp. 199-204. [Калчев, Е. (2013a). Индикатори за постигане на целта на предприятията. – В: Чобанов, П. и др. (ред. кол.). Знанието – традиции, иновации, перспективи: Научна конференция с международно участие, 14–15 юни 2013 г., Бургас. Т. III, с. 199-204. (Bg)]

Kalchev, E. (2020). Taxation of income from agricultural activity of natural persons. *Agricultural Economics and Management*, 65, 2, pp. 63-69.

Kaltschev, E. (1996). *Genossenschaften gestern-heute-morgen. Das Genossenschaftswesen in Rumänien*. Saechsisches Genossenschaftsblatt, s. 30-33.

Kostenarov, K. (2016a). Contemporary Enterprise Risk Management Forms Implemented In the Companies. *Contemporary Management Practices IX*, BFU, Burgas.

Kostenarov, K. (2016b). Efficiency of ERM implementation in non-financial enterprises. *Scholar Electronic Repository*, NBU.

Kostenarov, K. (2017). CFaR – An Alternative of VaR for Estimating the Risk of a Non-Finance Company, *Yearbook*, NBU, p. 44-49

Sarov, A. (2014). Practices in the internal governance of European agricultural cooperatives and possibilities for practice in Bulgaria. *Икономика и управление на селското стопанство*. (Bg)]

Sarov, A. (2018). Governance structure of agricultural cooperatives in Bulgaria – in search of a balance between theory and practice. *Periodical: Book*, Publisher: Avangard prima, ISBN - 978-619-160-940-6. COBISS. BG-ID – 1284601060.

Sarov, A. (2021). Governance transformation of the Bulgarian cooperative movement: values, principles, practices

and members' satisfaction. *Bulgarian Journal of Agricultural Science*, 27(1), 65-71.

Sarov, A., Kopeva, D. (2017). Transformations in the governance structure of Bulgarian agricultural cooperatives. *VIII International Scientific Agriculture Symposium, "Agrosym 2017", Jahorina, Bosnia and Herzegovina, October 2017. Book of Proceedings*, pp. 2308-2313.

Sarov, A., Kostenarov, K. (2019). The impact of CAP subsidies on the agricultural enterprise's production structure. *Bulgarian Journal of Agricultural Science*, Vol. 25, br.1, 10-17.

Sarov, A. (2020). Economic Efficiency of Agricultural Cooperatives in Bulgaria. *Ikonomika i upravljenie na selskoto stopanstvo*, 65(3), 49-57 (Bg).

Sarov, A. (2020a). Structural Changes in Agricultural Cooperatives Following Bulgaria's European Union Integration. *Economic and Social Alternatives*, Issue 4, 2020, 59-68.

Todev, T., Kaltschev, E. (1998). Die bulgarischen Kreditgenossenschaften – Entwicklung. Funktionen und Struktur nach der Wende, in: Johann Brazda/Gerhard Roennebeck (Hrsg.): *Genese und neue Wege des Genossenschaftswesens in Bulgarien*. Berlin: Institut fuer Genossenschaftswesen an der Humboldt-Universitaet zu Berlin, s. 115-123.